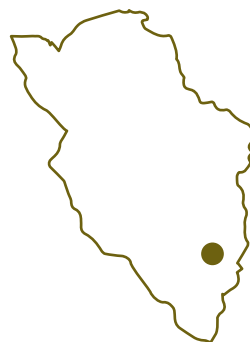

Venkovská škola v Těchonici jako doklad vývoje školství na Horažďovicku

The Rural School in Těchonice as Evidence of Horažďovice Region's Education Development

David Tuma

Abstrakt: Článek se zabývá vývojem školství a s ním související výstavbou školních budov v období od 18. do 19. století se zaměřením na oblast Horažďovicka (okres Klatovy, kdysi Prácheňský kraj). Jednou z nejhodnotnějších školních budov ze závěru tohoto období je škola v Těchonici. Text shrnuje historii školství v obci Těchonice a okolnosti vzniku školy, přináší zevrubný popis objektu včetně příslušejících staveb a vyhodnocuje architektonické a památkové kvality, pro které byla škola prohlášena kulturní památkou.

Klíčová slova: Horažďovicko; Těchonice; škola; kulturní památka; průzkum; dokumentace

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle NPÚ „Moderní architektura 20. století“ financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Abstract: The article deals with the development of education and the related construction of school buildings in the period from the 18th to the 19th century, focusing on the Horažďovice area (Klatovy district, formerly Prácheň district). One of the most valuable school buildings from the end of this period is the school in Těchonice. The text summarises the history of education in the village of Těchonice, the circumstances of the school's establishment, a detailed description of the building including the facilities and evaluates the architectural and heritage qualities for which the school was declared a cultural monument.

Keywords: Horažďovice Region; Těchonice; school; cultural heritage; survey; documentation

The article was written within the framework of the research objective of the National Heritage Institute's "Modern Architecture of the 20th Century" funded by the institutional support of the Ministry of Culture for the long-term conceptual development of a research organization (IP DKRVO).

Školní budovy tvoří integrální a zároveň výraznou součást venkovské zástavby, kde plní roli orientačního bodu nebo dominanty. Po ukončení výuky následkem snížení počtu venkovské populace se značná řada z nich ocitla bez využití a pro samotnou obec pak takový objekt představuje značnou přítěž. V případě budov z 19. století se totiž většinou jedná o hmotově objemnější, rozlehlé budovy. Následně dochází k odprodeji objektů z majetku obce a samozřejmě změně jejich využití, která obvykle přináší zcela zásadní stavební úpravy, při nichž zaniknou nejen památkové, ale v širším významu i kulturněhistorické hodnoty původní stavby. Ztrácí se tak zároveň doklad o fungování škol, především těch provozovaných v období od vzniku povinné školní docházky až do nedávné doby, a tím i zdroj poznatků o stavbách samotných, neboť vedle vývoje školství tyto budovy dokládají řemeslný um a výrobní postupy předchozích generací. Necitlivá oprava může hodnotu stavby značně narušit, což se odrazí nejen na poškození vzhledu budovy samotné, ale i na vnímání zástavby dané lokality či charakteru celé obce. Z těchto důvodů vyvstala na řadě míst potřeba plošného průzkumu a dokumentace tohoto typu objektů,¹ s cílem ochránit nejhodnotnější z nich jako kulturní památky.²

1 TUMA, David, Průzkum a dokumentace venkovských školních budov založených v 19. století, *Průzkumy památek*, 2015, roč. 22, č. 2, s. 107–124; TUMA, David, Průzkum a dokumentace venkovských školních budov z období od počátku 20. století do konce první republiky, *Průzkumy památek*, 2016, roč. 23, č. 2, s. 47–66.

2 Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, se od roku 2013 soustavně zabývá plošným výzkumem školních budov v bývalém politickém okrese Klatovy, na území obce s rozšířenou

Obr. 1. Těchonice (okr. Klatovy), pohlednice z roku 1941 zobrazující celkový pohled, partii s kostelem, školu a místní obchod, zdroj: archiv pohlednic Obecního úřadu Pačejov

Získané poznatky se ukázaly být v neposlední řadě využitelné také k vysledování a vyhodnocení stavebního vývoje specifického druhu staveb, tj. školních budov. Srovnáním hmotového a architektonického řešení objektů lze prokázat a ilustrovat důsledky tehdejší změny legislativy v oblasti školství, související se zavedením povinné školní docházky a mající dopad i na konkrétní podobu budov k obecnému vzdělávání. Příspěvek si klade za cíl upozornit nejen na hodnoty vlastní stavby jako takové, ale i na její význam v tomto širším rozsahu.

Školní budova, které se věnuje tento příspěvek, se nalézá v malé obci Těchonice na Horažďovicku (okres Klatovy, kdysi kraj Prácheňský). Objekt školy stojí na jejím severním okraji a spolu s hřbitovním kostelem sv. Filipa a Jakuba a farou jsou zde nejvýznamnějšími památkami (obr. 1). Školní areál je od konce roku 2021 prohlášen za nemovitou kulturní památku³ a v současné době se připravuje projektová dokumentace k jeho obnově. Příspěvek se věnuje historickým událostem směřujícím ke vzniku základních vzdělávacích zařízení ve venkovském prostředí a upozorňuje na hodnoty sledované školy, pro něž se areál stal součástí souboru památkově chráněných staveb zapsaných do Ústředního seznamu kulturních památek České republiky.⁴

Vznik nových školních budov na Horažďovicku od 18. do konce 19. století

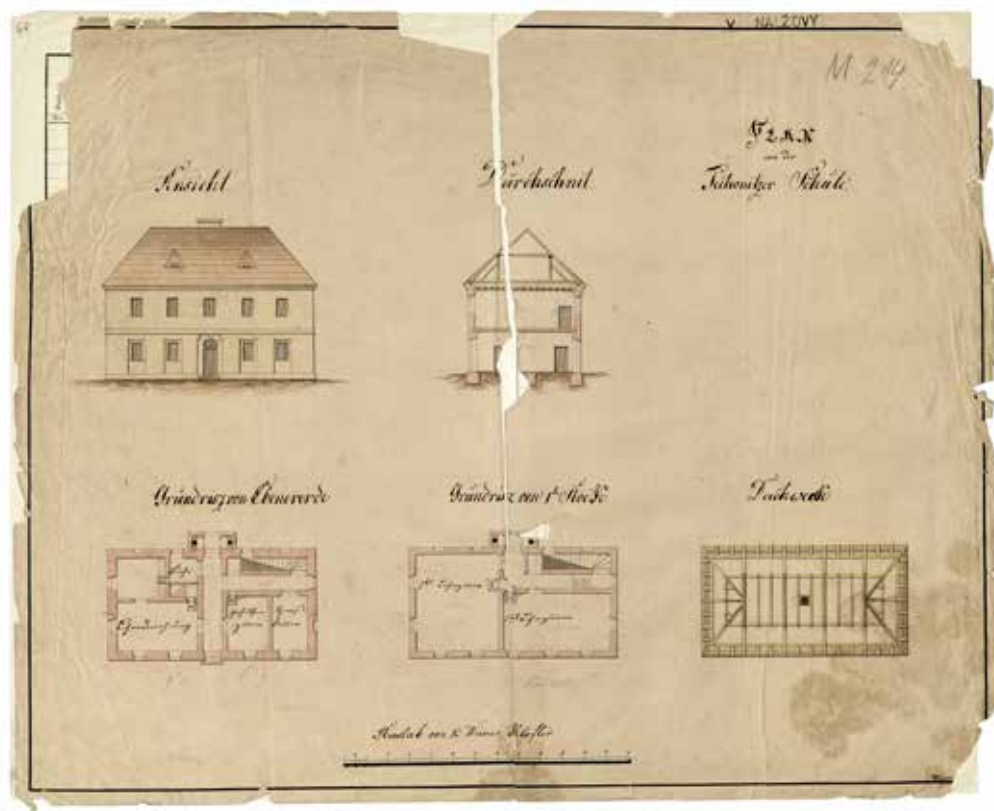
Po reformě školství v 18. století, za vlády císařovny Marie Terezie (1740–1780), došlo v prosinci roku 1774 k zavedení povinné školní docházky pro všechny děti ve věku šesti až dvanácti let,⁵ avšak kvalita venkovských škol stále nebyla uspokojivá. Budovy, kde se vyučovalo, neodpovídaly nové vzdělávací funkci stavebním stavem, uspořádáním

působností Horažďovice. Sledované množství školních budov představovalo dostatečný vzorek reprezentující vývoj a typologické varianty. Výzkum se soustředil na triviální školy zakládané především ve vesnickém prostředí, viz TUMA, David, *Průzkumy a prezentace architektury 19. a 20. století*, evidenční karta školy Těchonice čp. 13, 009/2014, DKRVO 2014, nepublikovaný materiál.

³ Viz Ministerstvo kultury, rozhodnutí ze dne 29. 11. 2021, čj. MK 72618/2021 OPP.

⁴ Památkový katalog, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/byvala-skola-11161561> [29. 04. 2022].

⁵ ŠTVERÁK, Vladimír – MRZENA, Jan, *Felbiger a Kindermann. Reformátoři lidového školství*, Praha 1986, s. 19–31; KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství. První díl*, Praha 1929, s. 56–158.

Obr. 2. Nerealizovaný plán pro výstavbu školy v Těchonících, zdroj: SOA Plzeň, pobočka Nepomuk-Klášter, Plán školy v Těchonících, Wagner (kol. 1830), M214, inv. č. 545

ani počtem. Stavební typ, jaký byl u budov škol uplatněn, představoval nadále běžnou vesnickou stavbu v typologické kategorii chalup a domků.⁶ Školní výuka se zpravidla soustředila do jedné světnice v rámci vybraného objektu ve vsi, jako tomu bylo například i v Těchonících v domě čp. 27. Stavby vycházely z tradiční formy místní vesnické zástavby, tedy jednalo se převážně o dřevěné, roubené objekty, které se odlišovaly jen valbovým tvarem střechy a průchozím síňovým dílem ústícím ve dvore – příkladem je škola v obci Chanovice.⁷ Dalším rozdílem je přítomnost zděného komína a prostornější světnice sloužící k výuce dětí.⁸ Výjimečná již nebyla ani výstavba prvních školních novostaveb, které zohledňovaly požadavek na zajištění bydlení pro učitele a jeho rodinu. Podoba objektu sloužícího k obecnému vzdělávání nebyla stavebními předpisy formována až do josefínských reforem, a proto se v této době v Čechách nevyvinul prototyp školní budovy. Doporučené typové projekty vznikaly až dvanáct let po vyhlášení reformy (1786),⁹ avšak stále ještě navazovaly na typologii vesnických domů, kde největší prostor zaujímala školní třída s tradiční světnicovou pozicí v čele dispozice, i když již obsahovaly samostatný byt učitele. Jednalo se o běžný tradiční objekt trojprostorové dispozice.

6 ŠKABRADA, Jiří, Projekty vesnických škol z 2. poloviny 18. století, in: *Východočeský sborník historický*, sv. 24, Pardubice 2013, s. 121–140.

7 Státní okresní archiv Klatovy (dále jen SOKA Klatovy), fond Národní škola Chanovice, č. fondu 1300, Kronika obecné školy Chanovice 1887–1889, s. 6–30.

8 EBEL, Martin – ŠKABRADA, Jiří, *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech 1*, Praha 2014, s. 44–47.

9 JAKSCH, Peter Karl, *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzsache: wie auch in Güter-Stiftungs- Studien- und Zensurssachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800. Fünfter Band. Von R–S*, Prag 1828, s. 277–278.

Obr. 3. Těchonice, pohlednice z roku 1904 zobrazující celkový pohled na budovu školy od jihu, zdroj: archiv pohlednic Obecního úřadu Pačejov

Plány zveřejněné dvorskou studijní komisí na zřízení přízemní školní budovy pro 40 až 110 dětí, představující několik variantních uspořádání vnitřní dispozice, měly do českého prostředí přinést zcela novou typologickou variantu dvoutraktové stavby.¹⁰ Byly však využívány minimálně. Podoba školních budov i nadále vycházela spíše z tradičních chalup a domků, avšak tyto stavby vznikaly již jako zděné, půdorysně blízké čtverci, zastřešené netradiční valbovou střechou, jako např. ve vsi Chanovice či Malý Bor (dnes čp. 4).¹¹ O tehdejších objektech škol nacházíme písemné zmínky také ve vsích Hradešice, Pačejov nebo Kvášňovice. Na venkově se výstavba či přestavba škol následně ještě zintenzivnila, jelikož císař Josef II. (vládl 1780–1790), navazující na reformy zavedené Marií Terezií, hrozil vysokými pokutami rodičům, kteří by neposílali svoje děti do škol.¹²

Teprve roku 1816 vydala dvorská studijní komise dekret, jenž výrazně měnil postavení výuky češtiny a v příloze obsahoval zmíněné vzorové plány škol.¹³ Ze tří uveřejněných variant byla stavebně nejjednodušší přízemní budova s třídou pro 40 až 60 školáků, s bytem učitele a záchodem umístěným na chodbě. Střední variantu prototypů zastupovala rovněž přízemní budova s učebnou pro 90 až 100 školáků, bytem učitele a dvojicí hygienických zařízení zvlášť pro dívky a chlapce. Třetí variantou budovy triviální školy se stala velká jednopatrová stavba počítající se 160 až 175 školáky, kde se v přízemí nacházel byt učitele a jednopokojový byt učitelského pomocníka. Hygienická zařízení byla situována v obou nadzemních podlažích¹⁴ a poskytovala dětem komfort, který dosud nepoznaly.¹⁵ Reakcí na vydaný dekret se staly požadavky jednotlivých vsí na zřízení

10 EBEL, Martin, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2007, s. 230.

11 ŠKABRADA, Jiří, První – chalupová – etapa výstavby vesnických škol v 18.–19. století, in: *Školy, jejich obnova a využívání*, [Putim] 2020, s. 37.

12 ŘEZNIČKOVÁ, Zdeňka, *Malý Bor. 765 let obce. 120 let hasičského sboru*, [Zavlekov] 2008, s. 8.

13 ŠIMEK, Jan, *Historie školních budov. Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 56–69.

14 PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury, díl 2., svazek 1.*, Praha 1995, s. 130.

15 NOVÁK, Pavel, et al., *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*, Praha 2005, s. 143.

Obr. 4. Těchonice, škola čp. 13, třetí třída při úpravě cesty ke škole, v pozadí jihozápadní nároží školy, školní rok 1939/1940, zdroj: soukromý archiv majitelky objektu

nových škol.¹⁶ Specifikace k nové výstavbě škol v roce 1833 upravil ještě český stavební řád (a posléze i moravský), který stanovil, že zhotovitel stavebních plánů škol musí být krajským inženýrem. U rozsáhlejších staveb navíc vyžadoval příkaz gubernia i vrchního stavebního ředitelství. Na venkově měly být tyto veřejné budovy stavěny uprostřed vsi, avšak ne vždy bylo umístění budovy na návsi možné.

Na Horažďovicku se roku 1845 uvažovalo o výstavbě nové zděné školy v obci Chanovice. Její stavební podoba nebyla realizována podle schválených návrhů prototypových škol z roku 1786 a 1820, a tak nepřekvapí archaická podoba skromného vesnického domu s drobnou odchylkou od obvyklého řešení, spočívající v umístění schodů zpřístupňujících podkroví v siní naproti vstupu, což mohlo souviset s případným využitím podkroví jako obydli rodiny učitele. Přízemní stavbu završuje sedlová střecha s polovalbami.¹⁷

Během první poloviny 19. století neustále rostl počet obecných (triviálních) škol. Na Horažďovicku se kromě přízemních objektů od tohoto období mnohem častěji setkáváme s výstavbou nových patrových školních budov. Jednalo se o troj- a vícetřídní dvoutraktové novostavby nebo rekonstrukce starších staveb, dodatečně zvýšených o jedno nadzemní podlaží. Na sledovaném území vzniklo v 19. století celkem deset takových budov, např. roku 1810 čp. 51 v obci Myslív, v roce 1840 čp. 114 v městečku Nalžovské Hory a čp. 37 v obci Kvášňovice.¹⁸ Jejich společným znakem bývá obdélný půdorys a valbová střecha. Jedno- či dvoutraktová dispozice byla řešena jako trojdílná, s plochostropými obytnými místnostmi a částečným podsklepením. V komunikačních prostorách a sklepech došlo k uplatnění segmentové nebo později používanější zrcadlové klenby. Rozdíly mezi staršími a mladšími stavbami daného určení nalézáme v uspořádání vnitřní dispozice – starší typy měly schodiště umístěné v prostředním dílu, avšak již od druhé poloviny 19. století se od tohoto řešení upouštělo a dispozice se uvolňovala, schodiště se přesouvalo do vlastního křídla či kratšího přístavku napojeného symetricky nebo asymetricky na hlavní budovu. Přístupné bylo příčnou chodbou, která se před schodištěm zpravidla větvila na kratší podélné chodby (vytvářející půdorysně

16 SOKA Klatovy, fond Základní devítiletá škola Těchonice, č. fondu 1402, Školní kronika 1876–1919, s. 3.

17 SMOLÍK, Luboš – HOLÁ, Petra – KLÁSEK, Petr, *Chanovice v proměnách času*, Chanovice 2014, s. 104–105.

18 MICHALEC, Miloslav, a kol., *Zaniklé školy Plzeňského kraje. II.*, Plzeň 2021, s. 68–69.

Obr. 5. Těchonice, škola čp. 13, celkový pohled na budovu školy mezi lety 1931–1941, zdroj: Národní archiv, fond Zemská školní rada Praha, Matrika školy v Těchonících, 1931–1941, kart. 271

tvár písmene „T“). Součástí školního pozemku byla i drobná stavba hospodářského charakteru sloužící k chovu domácích zvířat, obvykle zakrytá sedlovou nebo ojediněle pultovou střechou, a také studna. Celý areál byl většinou ohrazen plotem dřevěným, z cihelných tvarovek osazených mezi zděnými sloupky nebo kamennou zdí.

Od padesátých do sedmdesátých let 19. století lze na Horažďovicku zaznamenat útlum stavebních aktivit. Příčinou byly bouřlivé historické události ovlivněné politickým životem a také prusko-rakouskou válkou. Skutečným převratem se stal až říšský zákon ze 14. května 1869, známý jako Hasnerova reforma,¹⁹ s platností od školního roku 1870/1871. Tento právní předpis proměnil organizaci školství, zavedl nové předměty, a především deklaroval povinnost financovat výstavbu školních budov výhradně obcemi.²⁰ Rozvinul také vzdělávací systém nejnižších vrstev obyvatel a zavedl obecnou školu. Podstatným přínosem Hasnerovy reformy bylo zavedení primární sítě škol, která se i na Horažďovicku začala významně zahušťovat. Děti tak již nemusely putovat do školy neúměrně daleko. Progresivní zákon však nepřijaly kladně sociálně slabší vrstvy, neboť účastí dětí na výuce přicházely rodiny o další potřebnou pracovní sílu. Zejména u nádeníků přetrvával odpor k povinnému vzdělání i nadále a oslabil jej až školská novela z května roku 1883 zavádějící několik druhů úlev. Dopad tohoto právního předpisu se na Horažďovicku projevil intenzivní výstavbou nových, převážně patrových školních staveb, k nimž se dochovalo větší množství archivních pramenů (kartografických, ikonografických i písemných).

Kromě rozdílného půdorysného uspořádání budov venkovských škol stojí na Horažďovicku za povšimnutí dvojí způsob řešení fasád, zohledňující prvky historických slohů.

19 Zákon pochází z doby, kdy byl ministrem vyučování Leopold Hasner von Artha (1818–1891), proto se často hovoří o Hasnerově zákonu, nebo je označován jako „Květnový zákon“ či Velký říšský zákon; viz KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana, *Dějiny pedagogiky*, Praha 2008, s. 96–100.

20 ŠIMEK, Jan, Historická proměna školních budov z hlediska dějin školství, in: *Školy, jejich obnova a využívání*, [Putim] 2020, s. 7.

Obr. 6. Těchonice, škola čp. 13, pan Novák z Plánice provádí německo-české označení školy, září 1940, kolorováno, zdroj: soukromý archiv majitelky objektu

První, zahrnující mladší příklady ze sklonku 19. století, vychází z principů klasicistní architektury, s uplatněním poměrně velkých oken, což souviselo s požadavkem na lepší světelné podmínky v jednotlivých třídách. Okenní otvory se vyznačují rovným nadpražím a plochými pásovými nebo lištovými šambránami. Fasády jsou zpravidla hladké, s běžným horizontálním členěním (řešeným jako přímé linie), např. u školní budovy čp. 90 v Malém Boru, čp. 118 v Břežanech, čp. 62 ve Slatině a čp. 42 ve Veřechově.²¹ Druhý způsob řešení fasád je ovlivněn novogotickým tvaroslovím, uplatňovaným v dané oblasti v sedmdesátých letech 19. století často u architektury drážních staveb. Vyznačuje se segmentově sklenutými okenními otvory s profilovanými odstupňovanými šambránami ustupujícími pod líc fasády, vysledovat jej lze u nové školy čp. 71 v Myslívu, čp. 13 v Těchonících, čp. 48 v Chanovicích nebo u objektu v Pačejově (nedochoval se). Právě v této době byla realizována také nástavba patra na starší budovu školy čp. 13 v obci Těchonice, která provedenou úpravou získala svoji současnou podobu.

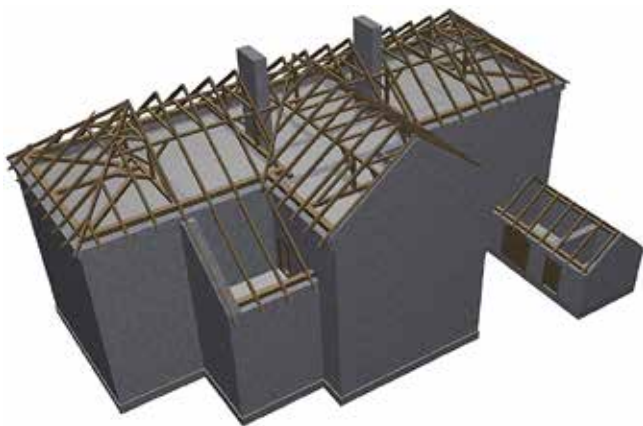
Stručná historie vzniku venkovské školy v Těchonících

Vyučování ve vsi Těchonice probíhalo nejprve v chalupě čp. 27 (objekt dosud stojí, dnes slouží k obytným účelům). Teprve mezi lety 1801–1806 byla vystavěna přízemní školní budova čp. 13. Z roku 1830 pochází nerealizovaný stavební plán na výstavbu nové, patrové školní budovy (obr. 2).²² Lze se domnívat, že se jednalo o typový plán určený pro stavbu dvou shodných objektů na území panství hraběte Taaffeho, jelikož totožný plán vznikl také pro školní budovu v obci Nalžovské Hory. Roku 1863 nechal patron místního kostela i školy hrabě Taaffe školu v Těchonících rozšířit o dvě okenní osy a opravit. Triviální škola byla na základě školské reformy v roce 1869 přeměněna na obecnou školu ve vlastnictví obce. Dne 5. listopadu 1870 se stal řídícím učitelem Bedřich Růžek, který o tři roky později zažádal o rozšíření školy pro neustále se zvyšující počet žáků.²³ Roku 1877 se tak škola stala dvojtřídní. Následujícího roku vypsala obec výběrové (ofertní) řízení na nástavbu dalšího patra na stávající objekt. Okresní školní rada však návrh zamítla a nařídila vyhledat místo pro stavbu nové školní budovy. Mezi

21 MICHALEC, Miloslav, a kol., *Zaniklé školy Plzeňského kraje*, Plzeň 2017, s. 62–63, 66–67, 70–75, 78, 84, 94.

22 Státní oblastní archiv Plzeň (dále jen SOA Plzeň), pobočka Nepomuk-Klášteř, fond Velkostatek Nalžovy 1733–1948, Plán školy v Těchonících, Wagner (kol. 1830), M214, inv. č. 545.

23 SOkA Klatovy, fond Základní devítiletá škola Těchonice 1853–1966, č. fondu EL NAD č. 1402, AP č. 478, Školní kronika 1876–1919, s. 7–44, inv. č. 308, evid. jedn. K 308.

Obr. 7. Těchonice, bývalá škola čp. 13, schéma krovu na hmotové rekonstrukci objektu školy, výňatek z projektové dokumentace, leden 2022, zdroj: KODÝDEK, Michal – KORDA, Pavel, *Renovace oken na bývalé škole v Těchonících*, dokumentace uložena v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Plzni

místní a okresní školní radou trvaly neshody do roku 1879,²⁴ přičemž místní rada nechala plány na nástavbu několikrát přepracovat a teprve poté došlo k odsouhlasení projektu, který zhotovil Václav Kába, inženýr a stavitel z Kolince. Ještě v témže roce byla stavba zahájena a dne 9. listopadu 1879 byla nová škola slavnostně vysvěcena. Navštěvovalo ji 215 žáků z obcí Těchonice, Neprochovy, Strážovice a Žďár. Dne 15. prosince roku 1885 dostala těchonická škola rozhodnutím c. k. zemské školní rady v Praze povolení k otevření III. třídy, v té době ji navštěvovalo již 257 dětí (obr. 3).²⁵ Posléze však počet žáků začal klesat. Důvodem bylo odškolení (vyčlenění ze školního obvodu) sousedních obcí (např. obec Strážovice se odškolila od 1. ledna 1909), načež v těchonické škole zůstalo 171 dětí.²⁶ O prázdninách roku 1930 obec provedla vnitřní rekonstrukci budovy, kdy byla škola vymalována a obnovy se dočkaly také dveře a lavice.²⁷ Ve školním roce 1933/1934 navštěvovalo školu 113 žáků (obr. 4). Po válce bylo vyučování obnoveno až 1. ledna 1946 (obr. 5, 6). O dva roky později přešla dle nového zákona obecná škola ve školu národní.²⁸ Ve školním roce 1955/1956 se stala pouze jednotřídní, ale již v následujícím roce se počet dětí opět zvýšil, a tak byla povolena druhá třída. Ve školním roce 1961/1962 se škola změnila na základní devítiletou,²⁹ ale hned v následujícím roce opět na jednotřídní, pro první až pátý ročník, s 23 žáky. V roce 1964 se do jedné místnosti nastěhoval místní národní výbor (později také pošta), jelikož v příslušném školním roce (1964/1965) se zde vzdělávalo již jen 16 žáků. Dne 30. června 1966 došlo pro nedostatek žáků k trvalému uzavření školy a její inventář byl odvezen do školy v Nalžovských Horách. Žáci z Těchonic byli převedeni do Nalžovských Hor, z Neprochov do Pačejova a ze Žďáru do Plánice. Následně uprázdněnou budovu využívalo JZD (jednotné zemědělské družstvo), později státní statek. V roce 1992 se tehdejší vlastník, město Nalžovské Hory, rozhodl objekt odprodat soukromému zájemci. Krátkou dobu byl pronajatý k podnikání, ale později zůstal bez využití. V současné době se připravuje projektová dokumentace k adaptaci za účelem bydlení.

Popis školní budovy v Těchonících

Areál venkovské školy čp. 13 se nachází při severním okraji vsi u klidné místní komunikace nad návsí. Sestává z hlavní školní budovy, hospodářského objektu připojeného

24 MICHALEC, Miloslav, a kol., *Zaniklé školy Plzeňského kraje*, Plzeň 2017, s. 95.

25 SOkA Klatovy, fond Místní národní výbor Těchonice, č. fondu 234, Kronika obce Těchonice 1927–1988, s. 56, 61.

26 SOkA Klatovy, fond Základní devítiletá škola Těchonice 1853–1966, č. fondu EL NAD č. 1402, AP č. 478, Inventář, Klatovy 2012, s. 3.

27 SOkA Klatovy, fond Základní devítiletá škola Těchonice 1853–1966, č. fondu EL NAD č. 1402, AP č. 478, Popis školní budovy 1882–1963, inv. č. 328, evid. jedn. N 1.

28 Podle nového zákona č. 95/1948 Sb.

29 Podle zákona č. 186/1960 Sb.

Obr. 8. Těchonice (okr. Klatovy), bývalá škola, celkový pohled na budovu od jihu, zdroj: Fotoarchiv NPÚ, územní odborné pracoviště v Plzni, foto: autor, 2020

k západnímu nároží severního (dvorního) průčelí a samostatně stojícího zděného skřípku ve svahu proti zadnímu vstupu do školy.

Hlavní školní budova je volně stojící, jednopatrová, zděná (smíšené zdivo s převahou kamene), omítaná, založená v půdorysném tvaru připomínajícím písmeno „T“. Základní obdélný půdorys, orientovaný podélnou osou cca ve směru východ–západ, rozšiřuje na dvorní straně dvoupodlažní schodišťový rizalit obdélného půdorysu, který je od středové osy průčelí mírně odsunut východním směrem. Do kouta mezi východní stěnu rizalitu a severní zeď hlavní budovy ještě později přibyl dvoupodlažní přístavek se záchody, pravoúhlého půdorysu. Západní, boční strana hlavního křídla je pak v úrovni přízemí prodloužena severním směrem o jednopodlažní hospodářské stavení (obr. 7).

Střecha hlavní budovy je valbová, nad rizalitem sedlová, krytá keramickými pálenými taškami bobrovkami, položenými v korunovém krytí (na řídké laťování). Zastřešení přístavku se záchody je pultové, tvořené přesahem střechy hlavní budovy. Z hlavního hřebene střechy vystupují dva prosté zděné hladce omítané komíny. Hlavní, k jihovýchodu obrácené průčelí je desetiosé. Středová část průčelí není sice v ploše fasády hmotově zvýrazněna, je ale v šíři dvou os odlišena od navazujících částí, a to rozdílným řešením některých partií. Okenní osy jsou zde od sebe navzájem a od sousedních os více odsunuty, šambrány okenních otvorů v přízemí jsou jinak pojednány a střed průčelí byl zdůrazněn umístěním dvou dekorativních prvků: v přízemí v celé šíři obou okenních otvorů se nachází jednoduchý štukový rám (tvořený profilovanou lištou), v němž byl vyveden malovaný nápis: *Obecná škola*, a v prvním patře mezi okny malované sluneční hodiny (ukazatel – *stylus* – dnes chybí). Symetrie této části fasády je narušena pouze vsazením vstupu do pravé osy. Štuková fasáda je poměrně bohatě koncipovaná. Člení ji lizénový rám s bosovanými nárožními lizénami s hrubší omítkou, mírně předstupující sokl s proškrabávanými spárami, kordonová římsa a bohatě profilovaná korunní římsa; římsy jsou doprovázeny ještě hladkými průběžnými pásy, které zmenšují základní

plochu fasády v patře. Na výšku orientované obdélné okenní otvory mají segmentová nadpraží a odstupňovaně ustupující profilované šambrány. Otvory v přízemí (kromě zmíněných dvou středových os) jsou doplněny vysokými nadokenními segmentovými římsami v podobě plochého pásu završeného profilovanou lištou. Fasádu patra, která svým členěním v základu připomíná arkádu, kromě širokých hladkých pásů podél říms vizuálně odlehčují vpadlé obdélné parapetní výplně. Hlavní vstup je zpřístupněn schodištěm se třemi kamennými stupni a s nízkým zděným zábradlím, jehož korunu kryjí kamenné bloky tvaru nízké sedlové stříšky. Otvor vstupu je stejně jako okenní otvory segmentově zaklenutý a lemovaný ustupující profilovanou šambránou, za ni je pak do zdiva vsazeno hladké kamenné ostění. Stávající dvoukřídle dřevěné dveře hlavního vstupu mají rámovou konstrukci s nadsvětlíkem, děleným svislými příčlemi do tří tabulek. Křídla jsou osazena v rubu ostění, na zapuštěných závěsech s válcovými pouzdry se zaoblenými konci, pravé křídlo je doplněno horní a spodní zástrčí. Původní dveře měly stejné základní členění, ale nadsvětlík byl čtyřdílný, oddělený profilovaným pevným poutcem. Na rozdíl od dnešního členění křídla třemi vpadlými obdélnými kazetovými výplněmi mělo původní dveřní křídlo jednu vpadlou podélnou kazetu v téměř celé výšce křídla, nahoře v souladu s tvarem oken segmentově zakončenou a po vnitřním obvodu lemovanou nejspíše plastickým perlovcem. Klapačka byla mohutnější, profilovaná, nahoře s volutovou konzolkou (obr. 6). Výplně okenních otvorů tvoří původní dřevěná čtyřkřídla dvojítá okna s poutcem, ven a dovnitř otvíravá. Vnější okna jsou osazena mírně za líc fasády. Křídla jsou trojdílná, nadsvětlík dvoukřídly, někdy ještě se samostatným větracím křídlem. Panty křídel jsou zapuštěné, s válcovými pouzdry ukončenými kuželkou s koncovou kuličkou (bambulkové závěsy). Uzavírání zajišťují (i u křídel nadsvětlíků) pákové otočné uzavírky. Boční fasády stavby jsou dvouosé, se slepými okenními otvory. Severní (dvorní) fasáda se schodišťovým rizalitem a přístavkem je hladká, členěná pouze hladkými nárožními lizénami a korunní římsou. Rizalit má zděný štít, okenní otvory jsou zde poznamenány druhotnými úpravami – místy zůstaly starší okenní rámy, či byly vloženy novodobé výplně z luxfer (skleněných tvárnic). Fasády školní budovy nebyly od doby její výstavby upravovány (obr. 8).

Dispozice je řešena jako trojprostorový dvoutrakt a dochovala se do současné doby bez druhotných nevhodných zásahů. Prostřední díl zaujímá příčná vstupní chodba, na niž navazuje druhá, podélná, zpřístupňující schodiště (podestové kamenné schodiště se středovou zdí, obr. 9), hygienická zařízení a dvě místnosti náležející bytu třídního učitele (s dochovanými kachlovými kamny a keramickým obkladem). Východní část zabírá prostorná třída se vstupem z příčné chodby. Západní část budovy obsahovala jednu velkou místnost, která byla součástí bytu učitele (obr. 10). V patře je dispozice podobná. Podélná chodba zpřístupňuje třídy situované k východu a západu. Prostřední díl tvořily dvě místnosti (pravděpodobně knihovna a kabinet). Místnosti jsou plochostropé, chodby segmentově sklenuté. Vysoké, mírně rozevřené špalety okenních a vstupních otvorů mají segmentové záklenky. Výplně vstupů jsou většinou původní (či místy chybí), s profilovaným či hladkým ostěním, jedno- či dvoukřídle a s historickým kováním (zástrče, krabicové zámky s kovanými klikami, mosazné kliky a klíčové štítky, zapuštěné závěsy s dekorativním zakončením atd.); některé kliky jsou novodobé. Na rubové straně vnitřních okenních ráků jsou dochované volné závěsy – pozůstatky po vnitřních okenicích. Podlahy v obytných místnostech a třídách byly prkenné (v přízemí jsou dnes vytrhané), chodby jsou vydlážděné původními kamennými deskami. Konstrukce střechy je tvořena hambalkovým krovem se stojatou stolicí podélného vázání. Zavětrování v příčném směru zajišťují šikmé vzpěry, v podélném pak pásy. Spoje jsou většinou čepové, jištěné dřevěnými kolíky.

Hospodářský objekt představuje přízemní, zděná (smíšené zdivo s převahou kamene), omítaná stavba obdélného půdorysu, kolmo připojená štítovou stranou k západnímu konci dvorního průčelí hlavní budovy, s jehož západní stěnou lícuje. Stavbu kryje sedlová střecha, uzavřená na severní straně cihelným štítem a opatřená keramickými pálenými taškami bobrovkami kladenými v korunovém krytí (na řídké laťování). Fasády jsou nečleněné, omítky ve velkém rozsahu opadané až na zdivo, ukončené pouze prostou

Obr. 9. Těchonice, bývalá škola čp. 13, pohled ke schodišti v přízemí, zdroj: Fotoarchiv NPÚ, územní odborné pracoviště v Plzni, foto: autor, 2020

cihelnou korunní římsou. Západní podélné průčelí má dvě okenní osy. Okenní otvory jsou na výšku obdélné, v jižní ose se slepým oknem, v severní pak s torzem dřevěného okna s bambulkovými závěsy a s mříží kotvenou do špalety. Štítové průčelí je v přízemí nečleněné, ve štítu pak má tři větrací otvory v trojúhelné sestavě. Střešní krytina na koruně štítu byla položena do malty, s minimálním přesahem. Ve východním průčelí se nalézají dva vstupní otvory. V jižní ose je větší, segmentem zaklenutý, osazený dvoukřídlými vraty točnicové konstrukce, s křídly vyplněnými svisle kladenými prkny. V severní ose nalezneme pravoúhlý vstupní otvor s hladkým kamenným ostěním a jednokřídlými dveřmi velmi prosté svlakové konstrukce, s vnějšími pásovými závěsy. Interiér je rozčleněn na dvě prostory, zastropené segmentovou klenbou. Objekt v minulosti sloužil jako sklad a chlév.

Ve svahu v zadní části pozemku, naproti zadnímu vstupu do školy, je situován samostatně stojící objekt sklepa, jehož čelní stěna směřuje k jihovýchodu. Je vyzděn z lomového kamene, s boky zapuštěnými do svahu a s krátkými přízdívkami. Zastřešení tvoří zatravněný násyp na klenbě. Hlavní vstupní otvor, lemovaný kamenným ostěním, je situován mírně mimo osu průčelí. Dveře jsou prosté, jednokřídlé, svlakové konstrukce a s vnějšími pásovými závěsy. Vlevo od nadpraží vstupu je větrací otvor. Prostor má obdélný půdorys, je zaklenutý segmentovou cihelnou klenbou a předělený cihelnou příčkou s asymetricky umístěným průchodem a dvěma větracími otvory.

Na pozemku školy se dochovalo několik kamenných hranolových pilířků se segmentově zakončeným vrcholem, které tvořily součást oplocení. Na jejich bocích byly vysekány kapsy pro osazení plotové výplně, s největší pravděpodobností dřevěných plaňkových polí. Povrch kamene dosud nese stopy po kamenickém opracování.

Na fotografii z roku 1940 je také před budovou školy zachycena okrasná školní zahrada s kašnou kruhového půdorysu a část oplocení před školou, sestávajícího z režných cihelných sloupků a pletivové výplně.

Obr. 10. Těchonice, bývalá škola čp. 13, místnost v západní části budovy školy v přízemí, která byla součástí bytu řídícího učitele, zdroj: Fotoarchiv NPÚ, územní odborné pracoviště v Plzni, foto: autor, 2020

Budova školy je dochována v relativně dobrém stavebnětechnickém stavu, avšak bez dlouhodobě prováděné základní údržby. Mladší záchodový přístavek se v důsledku zřícení zastřešení a kvůli následnému masivnímu zatékání srážkové vody nachází v havarijním stavu. Střecha školy má místy narušenou krytinu, dochází k lokálnímu zatékání a k rozvoji napadení krovu a stropních konstrukcí biotickými škůdci. Střecha hospodářského objektu má rovněž narušenou krytinu, na některých místech jsou již patrné průhyby a větší otvory ve střešním plášti. Výskyt statických poruch konstrukcí nebyl zjištěn. Fasádní omítky školy jsou ve velkém rozsahu narušené v lícni vrstvě. Lokálně je odhaleno zdivo, místy zdicí prvky degradují, zejména dozdivky či partie s cihelným zdivem. Výplně otvorů mají dožilé nátěry. V některých místnostech jsou vytrhané prkenné podlahy a stropy vykazují poškození po lokálním zatékání.

Objekt vyžaduje kompletní obnovu, s nutností menšího podílu razantnějších stavebních zásahů na úrovni rekonstrukce pro zachování jeho památkové hodnoty. Celkový stavebnětechnický stav stavby stále umožňuje ponechání historických konstrukcí a prvků.

Závěr

Areál školy v Těchonících byl vytipován k prohlášení za kulturní památku již v roce 2015 v rámci výzkumného cíle NPÚ – Průzkumy a prezentace architektury 19. a 20. století. Tehdy proběhla komparace s několika dalšími venkovskými školami v rámci území obce s rozšířenou působností Horažďovice. Jako nejlépe dochované stavby tohoto druhu byly vyhodnoceny bývalé školy v Břežanech (areál školy byl prohlášen za nemovitou kulturní památku v roce 2016), předmětná škola v Těchonících a škola v Defurových Lažanech. Poslední jmenovaný areál však od doby průzkumu doznal stavebních úprav, které nerespektovaly původní stavební materiály, konstrukce ani dispozici, a od záměru prohlášení za kulturní památku bylo tudíž upuštěno.

Areál školy v Těchonících představuje cenný příklad venkovského typu daného druhu stavby včetně doprovodného hospodářského zázemí, které využíval samotný správce, tedy řídící učitel. Objekt je autenticky dochovaný, s minimálními a snadno rozpoznatelnými mladšími úpravami. Jeho stávající podoba je výsledkem kompletní přestavby

provedené v letech 1879–1880. Velmi dobře je zachováno celkové dispoziční a funkční uspořádání včetně veškerých hlavních stavebních konstrukcí (stropy, krov, zdivo) a celé řady specifických detailů a prvků (např. dlažby, podlahy, kamna v bytě učitele apod.). Pozoruhodný a rovněž památkově cenný je obsáhlý soubor dobových výplní okenních a vstupních otvorů. Prvky lze typově zařadit do doby přestavby, tzn. do druhé poloviny 19. století, ale místy se vyskytuje kování staršího typu (krabicové zámky s kovanými klikami) či naopak různé mladší typy mosazných klik, které je možno datovat do počátku 20. století. Hlavní vstupní dveře jsou patrně mladší, rámcově z druhé poloviny 20. století. Novodobé výplně otvorů či doplňky starších výplní se vyskytují zcela ojediněle. Veškeré stavební konstrukce a prvky lze hodnotit jako tradiční a na velmi dobré řemeslné úrovni.

Hodnota těchonické školy nespočívá však jen ve vlastním architektonickém řešení objektu a autentičnosti dochovaných konstrukcí, prvků a materiálů. Podoba školní budovy a okolnosti jejího vzniku jsou také průkazným dokladem vývoje soudobé legislativy v oblasti školství a jejího naplňování v prostředí českého venkova jako součásti tehdejšího Rakousko-Uherska, na něž se tyto rámcové systémové změny vztahovaly.

Summary

A rural type of school building with accompanying buildings has been preserved to this day in the small village of Těchonice in the Horažďovice region. The building is located on the northern outskirts of the village and it forms the most important monument in the village together with the cemetery church of St. Philip and St. James and the rectory. The school grounds have been declared an immovable cultural heritage site since the end of 2021 and project documentation for its restoration is currently being prepared. The paper focuses on the historical events shaping the establishment of this type of facility in a rural setting and highlights the values of the school building that have made its grounds part of the set of listed buildings included in the Central List of Cultural Heritage of the Czech Republic.

The school grounds in Těchonice were identified for designation as a heritage site in 2015 as part of the research National Heritage Institute's objective – Research and presentation of 19th and 20th century architecture. At that time, it was compared with several other rural schools within the territory of the Horažďovice municipality. The best preserved buildings of this type were traced as the former school in Břežany (the school grounds were declared an immovable cultural heritage site in 2016), the school in Těchonice and the school in Defurovy Lázně. However, since the time of the survey, the latter site has undergone inadequate building alterations, for which

the intention to declare the site a cultural heritage was abandoned. The school site in Těchonice forms a valuable example of a rural school building, including the ancillary buildings used by the head teacher. The building is authentically preserved, with minimal and easily recognisable younger alterations. The current appearance is the result of a complete reconstruction of the building in 1879–1880, carried out based on the project of the engineer and builder Václav Kába from Kolinec. The overall layout and functional arrangement are very well preserved, including all the main building structures (ceilings, trusses, masonry) and a number of specific details and elements (e.g. tiles, floors, stove in the teacher's flat, etc.). The extensive set of original windows and doors is remarkable and of heritage value. The elements can be typologically placed into the period of major reconstruction, i.e. to the second half of the 19th century, but in places there are fittings of an older type (box locks with forged handles) or, on the contrary, various younger types of brass handles that can be placed into the beginning of the 20th century. The main entrance door is probably younger, probably dating from the first half of the 20th century. Modern additions are rather rare. All building construction and features can be assessed as traditional and of a very good standard of craftsmanship.

Prameny a literatura

Archivní a sbírkové fondy

Ministerstvo kultury, rozhodnutí ze dne 29. 11. 2021, čj. MK 72618/2021 OPP

Národní archiv

Fond: Zemská školní rada Praha (1869–1949)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, TUMA, David, *Průzkumy*

a prezentace architektury 19. a 20. století, evidenční karta školy Těchonice čp. 13, 009/2014,

DKRVO 2014, nepublikovaná dokumentace

Státní oblastní archiv Plzeň, pobočka Nepomuk-Klášter

Fond: Velkostatek Nalžovy (1599–1948)

Státní okresní archiv Klatovy

Fond: Místní národní výbor Těchonice (1945–1988)
Fond: Národní škola Chanovice (1868–1953)
Fond: Základní devítiletá škola Těchonice (1853–1966)

Literatura a vydané prameny

- EBEL, Martin, *Dějiny českého stavebního práva*, Praha 2007.
- EBEL, Martin – ŠKABRADA, Jiří, *Chalupy v Čechách na historických stavebních plánech 1*, Praha 2014.
- JAKSCH, Peter Karl, *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzsache: wie auch in Güter- Stiftungs- Studien- und Zensurssachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800. Fünfter Band. Von R–S*, Prag 1828.
- KÁDNER, Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství. První díl*, Praha 1929.
- KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana, *Dějiny pedagogiky*, Praha 2008.
- KODÝDEK, Michal – KORDA, Pavel, *Rekonstrukce oken na bývalé škole v Těchonicích č. p. st. 6 v k. ú. Těchonice*, Projektová dokumentace ve stupni pro ohlášení stavby (DOS), Praha 2022, dokumentace uložena v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Plzni.
- MICHALEC, Miloslav, a kol., *Zaniklé školy Plzeňského kraje*, Plzeň 2017.
- MICHALEC, Miloslav, a kol., *Zaniklé školy Plzeňského kraje. II*, Plzeň 2021.
- NOVÁK, Pavel, et al., *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*, Praha 2005.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury, díl 2., svazek 1.*, Praha 1995.
- ŘEZNÍČKOVÁ, Zdeňka, *Malý Bor. 765 let obce. 120 let hasičského sboru*, [Zavlekov] 2008.
- SMOLÍK, Luboš – HOLÁ, Petra – KLÁSEK, Petr, *Chanovice v proměnách času*, Chanovice 2014.
- ŠIMEK, Jan, Historická proměna školních budov z hlediska dějin školství, in: *Školy, jejich obnova a využívání*, [Putim] 2020, s. 6–11.
- ŠIMEK, Jan, *Historie školních budov. Od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016.
- ŠKABRADA, Jiří, Projekty vesnických škol z 2. poloviny 18. století, in: *Východočeský sborník historický*, sv. 24, Pardubice 2013, s. 121–140.
- ŠKABRADA, Jiří, První – chalupová – etapa výstavby vesnických škol v 18.–19. století, in: *Školy, jejich obnova a využívání*, [Putim] 2020, s. 34–39.
- ŠTVERÁK, Vladimír – MRZENA, Jan, *Felbiger a Kindermann. Reformátoři lidového školství*, Praha 1986.
- TUMA, David, Průzkum a dokumentace venkovských školních budov založených v 19. století, *Průzkumy památek*, 2015, roč. 22, č. 2, s. 107–124.
- TUMA, David, Průzkum a dokumentace venkovských školních budov z období od počátku 20. století do konce první republiky, *Průzkumy památek*, 2016, roč. 23, č. 2, s. 47–66.

Internetové zdroje

Památkový katalog, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz> [29. 04. 2022].

Mgr. David Tuma, Ph.D. (nar. 1983)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni

tuma.david@npu.cz

ORCID ID: 0000-0002-2596-3503

Absolvoval magisterský i doktorský obor Archeologie na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Od roku 2009 působí v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Plzni jako garant území pro ORP Horažďovice a ORP Klatovy a od roku 2015 je administrátorem dotačního titulu Ministerstva kultury s názvem Havarijní program. Dále se zabývá dokumentací loveckých zařízení, industriálních areálů, technických památek a školních budov. Je autorem publikací *Zlatý věk obor: z historie obornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* a *Lovecká zařízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* a celé řady odborných článků.